
ZAPADNI BALKAN I EU STVARNOST I IDEOLOGIJA

Vesna Stanković Pejnović

The reality in the approach of the Western Balkan countries toward the EU is based on the „policy of conditionality“ through the official and legally binding requirements. In those countries, joining the European family of nations has become a new kind of ideology used to interpret and adapt reality and it is shown to citizens as a goal without alternative.

*Koliko istine podnosi,
na koliko se istine usuđuje jedan duh?
To je postajalo za mene
sve više pravo mjerilo vrijednosti.*

Nietzsche

Učini nas svojim robovima, samo nas nahrani!

F. M. Dostojevski

Obilježje 20. stoljeća je paradoks: politički režimi tvrde da vladaju u ime masa, odnosno da su demokratski jer legitimno pripremaju teren na kojem se vlast vrši van kontrole masa, sakriveno od javnog preispitivanja. U današnjim suverenim državama, vlast je iznad zakona, te su današnji režimi uvijek više od

demokracije, pa upravo zbog toga i mnogo manje. Naravno, to se ne može reći za sve masovne demokratske režime koji funkcioniraju potpuno u okviru zakona, pa onda takve normalne i legalne vlasti nazivamo „građanskim državama“ jer su one podložne građanskom društvu, i to je institucija koju pretpostavljaju suvremeni teoretičari demokracije od Rawlsa do Habermasa. Pa ipak, legitimnost takvih država nije iscrpljena u njihovoj legalnosti. Zapravo, kad se raspravlja o suverenitetu, ne postoji legalna legitimnost. Današnje moderne države posjeduju nad-legalni ili pred-legalni oblik legitimiteta, te se zato danas mogu čuti pozivi na Marxovu kritiku „demokratske prevare“ u kojoj je buržoazija ljude prevarila jer ih drži u uvjerenju da je država njihov predstavnik.

Takvo uvjerenje slijede i države zapadnog Balkana ili jugoistoka Evrope, odnosno, najvećim dijelom zemlje nastale raspadom Jugoslavije, koje napuštajući socijalistički model prelaze na njegovu alternativu, model nacionalne države.

Međutim, ovakav model nosi u sebi problem na koji nisu „navikle“ „bivše partijske“ elite koje su i većim dijelom „sadašnje“ zato jer su one socijalističkim načinom promišljanja nastojale izgrađivati socijalističku državu, a političke stranke u nacionalnim državama bore se za kontrolu nad postojećim državnim aparatom, te oblikovanjem države prema „novoj“ ideologiji. Sve više se ističe prostor kao dimenzija nacionalne države. Prostor ima apsolutni prioritet u političkom imaginarnom nacionalne države. (Buck Morris, 2005:30) Prostor koji je bio tako bitan u vrijeme nastajanja novih država, sada je isto tako bitan EU koji upravo osmišljava zajednički projekt za prihvaćanje tog zajedničkog perifernog prostora u svoju zajednicu. Sada, nacionalne elite žele prikazati kako treba „žrtvovati“ taj prostor u ime viših ciljeva „evropske perspektive“ koji su karta boljeg života. Stvarnost se oblikuje prema primarnom cilju pridruženja evropskoj porodici koji se prikazuje kao nova vrsta ideologije.

Uvjeti za pristupanje EU

Svakodnevne zablude i laži vremenom postaju sastavni dio javnog mijenja. Najprije nas oslijepe, a onda se čude što ne možemo vidjeti. Ipak različitost u mišljenjima i različitost u rezultatima promatranja ne zavise samo od različitog socijalnog položaja promatrača, teorijskog pristupa problematici već može biti i rezultat različitosti proučavanja iste stvarnosti ili različitih aspekata iste stvarnosti. Naša promišljanja nisu samo društveno uvjetovana iako različite društvene grupacije i njihov položaj u društvu uvjetuju zapažanja i tumačenje tih zapažanja. Ono što određuje suštinu našeg poimanja prvenstveno ovisi o stvarnom predmetu promatranja i njegovoj strukturi. Različitim tumačenjima istog predmeta nehotice priznajemo da, ili ne poznajemo sam predmet, ili nismo uspjeli u objašnjenju. Različitosti mišljenja o jednom fenomenu ne dokazuje relativnost tog fenomena, već relativnost promišljanja o njemu.

Relativnost članstva u EU pobliže je shvatljivo kroz zvanične i pravno obavezujuće uvjete za pristupanje zemlje EU, definirane na samitu u Kopenhagenu 1993: Evropski Savjet je u Kopenhagenu 1993. godine usvojio četiri uvjeta za članstvo u EU:

a) od države članice se traži da ostvari institucionalnu stabilnost koja garantira demokraciju, vladavinu prava, zaštitu ljudskih prava, kao i zaštitu nacionalnih manjina;

b) država mora uspostaviti tržišnu privredu, te poticati sposobnosti za konkurenciju i tržišne zakone koji vladaju u okviru EU;

c) potrebno je prihvatiti obaveze koje proizlaze iz članstva u političkoj, ekonomskoj i monetarnoj uniji;

d) i konačno sposobnost same Unije da u svoje članstvo primi nove članice, što je svakako uvjetovano stupnjem njezinog unutaršnjeg razvoja i izbora trenutka za prijem, te prihvaćanje i provođenje „*acquis communautaire*”.

Sami Kopenhagenski kriteriji podrazumijevaju da EU mora uspješno funkcionirati na dobrobit postojećih i budućih građana EU, te da prijem novih zemalja članica ne smije ugroziti provođenje postojeće politike EU. U sadašnjem trenutku institucije EU zahtijevaju ozbiljne promjene prije bilo kakvih novih proširenja. Tekuća i zvanično proklamirana politika proširenja EU zasniva se na tri principa: planu proširenja, „uvjetovanju“ proširenja, te podrške javnosti građana EU ka proširenju.

Plan EU za proširenje je usporen, EU je obazriva u pogledu novih obaveza povezanih sa proširenjima, ali će poštovati već preuzete obaveze. Hrvatska ubrzo postaje punopravna članica EU, a ostalim zemljama „zapadnog Balkana“ ponuđena je „evropska perspektiva“. Ova „perspektiva“ podrazumijeva samo pružanje određene šanse za pristupanje EU, ali ne i obećanje ulaska u klub EU. Rigorozno, ali „fer uvjetovanje“ nije definirano jer će buduće zemlje kandidati za ulazak u EU biti podvrgnute do sada najstrožim ispitima i filtrima prilikom prijema u članstvo (Parker i Dombey, 2006). Novi rigorozni uvjeti za članstvo u EU mogu biti obeshrabrujući signal zemljama kao što su Makedonija, Srbija i BiH koje već vjeruju da je put za prijem u članstvo EU zatrpan preprekama. Zbog toga EU pravi, prije prijema nove zemlje u svoje članstvo preciznu analizu njene privrede i politike. Ako je cilj uspješno proširenje EU, tada ono mora imati podršku javnosti u zemljama članicama EU. Proširenje EU treba da pruži koristi građanima EU i to im mora biti unaprijed objašnjeno. Evropska komisija će pratiti javno mnjenje (interes, brige, očekivanja) u zemljama EU prilikom budućih proširenja EU. Demokratski legitimitet je temelj u procesu pristupanja EU, ali je prisutna i doza skeptičnosti prema utemeljenju takve vrste legitimiteta jer su prevladavajuća mišljenja da „političari iz jugoistočne Evrope koji su slabi, varljivi, koji liče na klonove, koji su neodgojeni, svadljivi, razbojnici i korumpirani unose rizik koji može da uništi već

oslabljen entuzijazam glasača u zapadnoj Evropi za podršku daljim proširenjima EU¹.

Uvjeti za pristupanje EU su takvi da mogu biti različito tumačeni i primjenjivani, ali jedno je sigurno – zemlja koja pristupa određenom „klubu“ mora prihvatiti njegova pravila. Visoki Bruxelleski zvaničnik EU izjavio je uglednom Ekonomistu: „Jednom kada zemlja podnese molbu za pristupanje EU, ona postaje naš rob“.² Ovo znači da zvaničnici EU u pregovorima o pristupanju zemlje EU mogu postupati manje - više po svom nahodaњу u zavisnosti od danog političkog trenutka, uvjeta i potreba.

Je li važno da ono što važan čovjek govori bude istinito? Je li bitno da priča moćnog čovjeka bude moralno istinita? Je li nužno da neki važni zvaničnik bude vrednosno moralan u bilo kom pogledu? Nije, zato jer je važnije da je on refleksija neke važne organizacije, da je moćan ili autoritaran. Uspješnost i važnost njegovih riječi zavisi od moći koja iza njega stoji ili koja se nazire. Riječi dobivaju na uvjerljivosti ako su povezane sa nekim moćnim i uglednim izvorom.

Određeno opravdanje za navedeni odnos EU prema zemljama kandidatima može biti sumirano u činjenici da čim zemlja pristupi članstvu EU, ona odmah izgubi najveći dio volje za „zadanim“ reformama. Zemlja koja je prihvaćena kao kandidat za prijem u članstvo EU pregovara o ulasku u EU s Evropskom komisijom. Pregovara se o 35 različitih poglavlja ekonomske i druge politike koja su bitna za pristupanje EU. Sadašnja pravila dozvoljavaju svakoj zemlji članici EU, uključujući i najmanju, da blokira proces pregovora u bilo kom trenutku jer je neophodan konsenzus, ne samo za otpočinjanje pregovora o bilo kom poglavlju, već i za njihov završetak. Svaki put zemlja članica

¹ Europe's fraying fringe, The Economist, 14. 10. 2006, str. 13

² Outgrowing the Union. A survey of EU, The Economist, 25. 9. 2004, str. 14

EU može da zahtjeva preko Evropske komisije određene ustupke od zemlje s kojom se pregovara.

Poslije završenih pregovora s Evropskom komisijom, Evropski savjet treba da prihvati novu zemlju članicu, ali i tu nije kraj jer poslije svega navedenog, svaka zemlja članica EU (sada ih ima 27) bez izuzetka treba biti suglasna s prijemom nove zemlje u članstvo EU. Dakle, pregovori su ispunjeni sa mnoštvom prepreka koje ne uključuju na hiljade zahtjeva koje zemlja koja pristupa EU mora zadovoljiti i ispuniti tokom pregovora i prije ulaska, a koji se tiču *acquis communautaire*.³ EU ima zaista jako široko diskreciono pravo odabira koga, kako i kada će primiti u svoje članstvo.

Zemlje članice EU iz centralne i istočne Evrope se sjećaju sličnih „naloga” koje su dobivale do kraja 1980-ih iz tadašnjeg Sovjetskog saveza. Najveći dio *acquis communautaire* regulira funkcioniranje jedinstvenog tržišta EU, ali i postojanje nepisane političke kulture i pravila ponašanja. To znači da se daje značaj političkoj časti i moralu. Politička elita mnogo nade polaže u finansijsku pomoć EU. Zemlje koje su pristupile EU 2004. primile su 45 milijardi eura u razdoblju 2000–06. Uz ovu glavnu pomoć (program Agenda 2000) pristiglo je još nekoliko milijardi eura kroz razne „mini” programe. Od 2007. raznovrsni programi pomoći zemljama koje pristupaju EU, kao što su to bili Phare, Cards, Ispa i Sapard, su u potpunosti zamijenjeni novim jedinstvenim finansijskim programom EU koji se zove Pretprijemni instrument (Instrument of Pre-Accession). Zemlje koje pristupaju EU moraju prihvatiti i sprovesti *acquis communautaire* u cjelini. O tome nema pregovora, pa je i pomalo čudno da se ispunjavanje zadanih zadataka nazivaju pregovori. EU izdaje „radni nalog” koji se mora sprovesti. Jedino o čemu se

³ Brojni važeći zakoni, propisi, pravni običaji, praksa raznovrsnih politika koje se sprovode u EU. Obim njegovog pisanog dijela procjenjuje se na oko 80.000 stranica.

može pregovarati je dužina perioda prilagođavanja i moguća finansijska pomoć.

Pregovori o pristupanju EU traju dok EU ne bude zadovoljna ekonomskim, političkim i općim stanjem zemlje koja joj pristupa. EU se miješa u unutarnje stvari zemalja, te se mnogi u EU ozbiljno pitaju da li treba i dalje prenositi nacionalnu suverenost na politički udaljenu „bruxellesku birokraciju“.

U nekoliko navrata EU se miješala u kreiranje Ustava, najvišeg pravnog akta svake suverene zemlje. U bivšoj zajednici Srbije i Crne Gore, bez „dobrih usluga“ (diplomatskim jezikom) visokog predstavnika EU za vanjsku politiku Havijera Solane, ne bi bilo ni „Ustavne povelje“ ali ni njenog „Aneksa“ koji se daje parlamentima samo na formalnu „ovjeru“. Postoji li demokratska procedura i javna rasprava o najvažnijem pravnom aktu jedne suverene države? Kako jedan mali dio ljudi može donijeti akt iza zatvorenih vrata, a istovremeno pričati o otvorenosti i demokraciji? Ili primjer Makedonije? Ohridskih sporazumom je naloženo mijenjanje Ustava, do samih temelja, koji je na neki način podijelio „vlast“ na dvije etničke zajednice, dok je međunarodna zajednica sve vrijeme inzistirala da se na temelju pravednosti moraju poštivati ljudska prava i slobode, a u stvari su direktno kreirala oblik i funkcioniranje društva, normativno zalažući se za građansku državu, a u realnosti naglašavajući etničko određenje građana.

Funkcioniranje EU

EU ima hibridnu strukturu. Nema nijedne druge međunarodne organizacije ili države koja funkcionira na sličan način. Jednostavnije rečeno, Evropska komisija samostalno podnosi prijedlog (bez ovog prijedloga nema nikakve akcije) Savjetu ministara koji odlučuje i, ako je potrebno, mijenja podnijeti prijedlog zajedno s Evropskim parlamentom. Donijeta odluka se

vraća Komisiji na izvršenje. Evropski Savjet koji čine predsjednici država ili vlada 25 članica EU donosi glavne političke odluke i smjernice za EU. Evropska komisija je jedinstveno tijelo jer je ona u isto vrijeme predlagač, istražitelj, sudac (u određenim slučajevima), porota i izvršitelj. Nema jasnog, razumljivog i uobičajenog razgraničenja vlasti na političku, izvršnu, istražnu i sudsku. Evropski sud je krajnja pravna instanca EU. Razumljivost je temelj demokratske legitimnosti. Ipak, ovo nije razumljivo prosječnom građaninu i glasaču u EU. Upravo zato se mnogo govori o „demokratskom deficitu“ u EU. Najvećem dijelu građanstva u EU integracija je apstraktan naddržavni projekat, nešto što je donijela politička elita često iza leđa javnosti.

Zato i nije začuđujuća činjenica da Eurobarometar, institucija EU koja sprovodi ankete, konstanto bilježi opadanje podrške javnosti „evropskom projektu“ u zemljama članicama. To se ogleda i u stalnom opadanju izlaska birača na glasanje za Evropski parlament koje se događa svakih pet godina, počevši od 1979. EU nije jedinstvena organizacija. Unutar nje postoji više slojeva ili krugova. Formalni slojevi u EU uključuju slijedeće: zemlje koje su prihvatile euro i one koje to nisu; zemlje koje su u eurozoni, ali u njoj nemaju slobodan protok radne snage; zemlje koje su u šengenskoj zoni i one van nje; zemlje čiji državljani imaju puno pravo na zapošljavanje širom EU i one čiji državljani još uvijek nemaju to pravo i zemlje koje imaju pun pristup poljoprivrednom fondu, a to su 15 „starih“ zemalja članica EU. Nove zemlje članice iz srednje i istočne Evrope će imati puni pristup tom fondu tek od 2013.

Neformalni slojevi: Francusko-njemačko jezgro EU zajedno sa zemljama Benelluxa koje su bile za produbljivanje postojeće integracije u EU; Britanija, Skandinavija i poneka „nova“ zemlja s istoka (Poljska) su protiv produbljivanja integracije. Britanija se snažno zalaže za stalno proširenje EU. Na taj način želi razblažiti

i oslabiti francusko-njemačko jezgro u EU. EU ima svoju unutrašnju dinamiku i razvoj. Ona se stalno mijenja, postaje drugačija, a naročito poslije istočnog proširenja 2004. godine.

Još ranije se odlučivanje u EU izmijenilo. Prvobitno je EU bila organizacija u kojoj je Evropska komisija imala vrlo bitnu ulogu. Komisija je predlagala, a zemlje su odlučivale na osnovu tog prijedloga kroz zajedničku metodu odlučivanja. Iako je ova metoda ostala i dalje formalno na snazi, stvarnost je postala drugačija. Zajednička metoda je zamijenjena međudržavnom metodom. Sadašnja Evropska komisija je samo blijeda sjena Komisije koju je predvodio Jack Delor 1980-ih godina. To znači da glavnu riječ u gotovo svemu imaju države članice EU, dok je Evropska komisija nekako ostavljena po strani. Evropska komisija je neka vrsta „radne zajednice“, dok stvarnu moć odlučivanja u EU imaju zemlje članice.

Prvi učinci na zemlju koja pristupa EU

Ekonomski i drugi efekti na zemlju koja pristupa EU pristižu u dugom roku. Ipak, prvi vidljivi ekonomski efekt na zemlju koja pristupa EU uključuje povećanje cijena hrane i nekretnina. To su primjeri iz zemlja koje su pristupile EU 2004. i 2007. Procjene kažu je zemljama centralne i istočne Evrope potrebna bar jedna generacija (oko 30-ak godina) da dostignu prosječni nivo dohotka po stanovniku „starih“ 15 zemalja EU. (Fisher Sahay, Végh, 1998:28) Članstvo u EU nije neophodno za materijalno bogatstvo i privredni napredak zemlje. Švicarska i Norveška imaju najveći dohodak po stanovniku u Evropi i među prvima su na svijetu, a nisu članovi EU. Ove zemlje imaju poseban ugovor o slobodnoj trgovini industrijskim proizvodima sa EU i to im je sasvim dovoljno. Građani ovih zemalja su u više mahova na referendumu odbili prijedlog da njihova zemlja pristupi EU. Treba imati na umu da članstvo u EU nije nesumnjiva garancija ekonomske sigurnosti i napretka.

Istočno proširenje EU neki vide kao ulazak zemalja koje su nosioci kulture tuđe „Evropi“, ili „druge Evrope“ jer su zemlje članice sobom donijele sustav utemeljen na ultraliberalnoj ekonomskoj politici, niskim porezima, niskim zaradama i slaboj zaštiti na radu. Drugi smatraju da je baš to, konkurencija uz pomoć nižih poreza i socijalna neosjetljivost, ono što je potrebno da se ubrizga novi elan u privredu EU.

U svakom slučaju, istočno proširenje EU 2004. i 2007. godine stvorilo je određenu vrstu vidnog zamora, čak nevoljnosti, prema novim proširenjima EU. Ovo je naročito vidljivo u Francuskoj ali i u određenom broju drugih zemalja članica EU. I Njemačka, kao i Francuska, šalje otvorene poruke balkanskim zemljama koje još uvijek nisu na putu punih pregovora o članstvu u EU. Kako su Francuska i Njemačka osnivači EU, njihovo mišljenje i odluka imaju posebnu važnost i težinu u EU. Dakle, proširenja EU su moguća u budućnosti, ali će biti teže provodljiva i prihvaćena.⁴ Predsjednik Evropske komisije Barroso izjavio je 2006. godine da završena je era proširenja EU.⁵

Zemlje iz srednje i istočne Evrope su znale da je EU organizacija koja se stalno mijenja. Očekivanja su im ipak bila iznevjerena. Kada su krenule na put ka pristupanju EU početkom 1990-ih, EU je bila organizacija izdašna u pomaganju nerazvijenih područja. Kada su nove zemlje ušle u EU 2004. godine, vidjele su da je EU vrlo zahtjevna u pogledu ispunjenja zadanih obaveza, ali nije više tako izdašna u materijalnoj pomoći. Zemlje srednje i istočne Evrope očekivale od ulaska u EU jedno,

⁴ Parker, G., & H. Simonian, H., De Villepin blames EU malaise on enlargement, *Financial Times*, 27. 1. 2006; Parkeri, G., Condon, C., Some Balkan states may find EU's door closed, *Financial Times*, 7. 4. 2006; In praise of enlargement, *The Economist*, 30. 9. 2006.

⁵ D. Macshane, Patronising Turkey is a dangerous game for Europe, *Financial Times*, 11. 10. 2006

a na kraju dobile nešto sasvim drugo; mnogo manje u odnosu na očekivanja: skupi zahtjevi oko provođenja *acquia* su se pojačali; sredstva u proračunu su ostala manje više ista, ali se ne dijele više na 15 već na 27 zemalja; za nove zemlje je predviđeno dobivanje sredstva iz poljoprivrednog fonda, ali po kliznoj skali tako da će se izjednačiti sa starim zemljama EU (15) tek 2013. Građani novih zemalja imaju pravo na slobodno i neograničeno putovanje i boravak po cijeloj EU. Ali koliko građana u prosjeku putuje u inostranstvo? Možda 5%. Ostali za to nemaju sredstava; građani novopridošlih zemalja nemaju puno pravo na rad u zemljama „stare“ EU. Sezonski poslovi su dozvoljeni kao i ranije, ako postoji potražnja za njima. Puno radno pravo su nove zemlje stekle tek 2011. godine jer se „stare“ zemlje EU (posebno Njemačka, Austrija i Francuska) boje povećane imigracije. Britanija,⁶ Irska i Švedska su jedine zemlje koje su odmah otvorile domaće tržište radne snage za migrante iz novih zemalja EU.

Budućnost EU

EU je počela vrlo ambiciozan projekt predstavljen u Lisabonu 2000. godine sa željom da postane „najkonkurentnija privreda na svijetu sa ekonomijom zasnovanom na znanju“ u roku od 10 godina. Mnogo više od polovine predviđenog vremena je prošlo za ostvarivanje tog zadatka, ili više želje, ali vidnih pomaka nema, a uz SAD (i Japan), pojavili su se novi i vrlo dinamični konkurenti kao što je Kina.

⁶ U razdoblju 2004 – 2006. u Britaniju je zvanično migriralo 447.000 radnika iz srednje i istočne Evrope (najviše iz Poljske). Njih 427.000 je dobilo dozvolu za rad. To je 30 puta više migranata nego što je bilo očekivano u Britaniji (H. Mahony, 427,000 migrate to UK since EU enlargement, EU observer, 23. 8. 2006)

Britanija je zemlja koja se najviše zalaže za stalno proširenje EU, ali je najveća ironija u tome što je Britanija zemlja koja je najmanje integrirana u EU jer je i izvan evrozone i izvan šengenskog sporazuma. Britanija se najsnažnije zalaže za stalno proširenje EU (vjerojatno da razblaži i oslabi EU), ali istovremeno ne želi platiti svoj dio financijske cijene takvog proširenja. To se najbolje vidjelo krajem 2005. kada se pregovaralo o proračunu EU za razdoblje 2007–13. Zemlje istočne i srednje Evrope koje su pristupile EU 2004. godine bile su ohrabrene britanskom podrškom prilikom svog ulaska u EU, ali posle tog pristupanja, iste zemlje su bile zaprepaštene i razočarane nevoljnošću Britanije da se izjasni u prilog proračuna EU koji bi olakšao prilagođavanje novih zemalja na članstvo u EU. Neki su se prisjetili stare priče o Danajcima i ozbiljno su posumnjali u dugoročniju pouzdanost Britanije kao partnera.⁷

Da li vodeće države u EU donose odluke u korist vlastitog nacionalnog interesa? EU je u krizi koja ima više dimenzija: administrativno-ustavno ustrojstvo; proračun; nezavršeno ekonomsko, političko, financijsko i migraciono prilagođavanje na istočna proširenja; vizija budućnosti EU; problemi povezane sa monetarnom unijom, da spomenemo samo neke od najznačajnijih. U svakom slučaju slijede geopolitičke zakone. Po prvom geopolitičkom zakonu zemlje uvijek donose odluke i pokreću akcije prvenstveno u vlastitom nacionalnom interesu. Drugi opći geopolitički zakon ukazuje da se politička stvarnost često brzo i lako mijenja jer se pojedine države i savezi (relativno brzo) raspadaju i stvaraju se novi. Postojeći savezi mijenjaju svoj sadržaj i smisao. Francuska, zemlja osnivač EU ili Evropske ekonomske zajednice kako se zvala 1957, gubi dozu interesa za EU jer poslije istočnog proširenja EU ne vidi svoje

⁷ J. Cienski, G. Parker & J. Thornhill, Friction with UK causes Poland to look for new allies, Financial Times, 12. 12. 2005.

nacionalne interese preko interesa EU. Geopolitičko okruženje u EU se bitno promijenilo.

EU je postala i ostala izrazito slojevita organizacija tokom 1990-ih. Pojedini očekuju blistavu budućnost EU. Drugi uspo-
ređuju sadašnje stanje u EU sa stanjem u kojem je bila bivša
SFRJ 1988. Treći smatraju da se EU kreće u pravcu zone slobod-
ne trgovine (nešto dublje od sporazuma o području slobodne
trgovine između Sjedinjenih Država, Kanade i Meksika). Neka
vrsta slojevite ili možda „skraćene” EU će sigurno opstati i
postojati u budućnosti.

Privlačnost EU za zemlje zapadnog Balkana

Zapadni Balkan⁸ je politički konstruirana regionalna odredni-
ca, preuzeta iz zapadnog diskursa, te kao takva selektira znače-
nje i simbole. Proces preimenovanja Balkana je nametnut kao
blizak i aktualan. Pogledom zapadne Evrope, Balkan je kroz
svoju povijest promatran kao geografska, politička i simbolička
cjelina, kao dio Istoka, a od 20. st. područje koje nije Zapad, ali
i koje još uvijek nije Evropa.

U današnje vrijeme osporavanje veza Balkana i Evrope oprav-
dava se vezom dijela Balkana sa Bizantom preko koga i prelazi
granica nekadašnjeg Istočnog i Zapadnog Rimskog Carstva, te
granica pravoslavlja i katoličanstva. Pri tome se svjesno ili
nesvjesno zaboravlja da je Evropa jedinstven spoj grčke, rimske
i kršćanske tradicije koju je upravo Bizant sačuvao u srednjem
vijeku, dok je Zapadno Carstvo nestalo pod najezdom barbara.
Vremenom je i ovaj prostor promijenio raspoloženje prema
Evropi jer je danas rijetko neograničeno povjerenje u evropski
duh koji, u oličenju bruxelleskih birokrata, prijetvorno i dekla-

⁸ U zemlje Zapadnog Balkana ubrajaju se Srbija, Crna Gora,
Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Makedonija i Albanija.

rativno zagovaraju demokraciju i ljudska prava, dok se stvarno zalažu za interese svojih zemalja.

Danas, ovo područje u području kulturnog, vrednosnog, političkog, vojnog i ekonomskog utjecaja, postaje „zapadni Balkan“. „Zapadni“ zato jer je pacificiran, racionalniji, bliži Evropi, ali i ostaje Balkan jer još nije uloženi potpuni napor da postane Evropa. U novom političkom pa čak i znanstvenom govoru, Balkan postaje geopolitičko-kulturna odrednica i nije, po zapadnom diskursu, dosegao neophodnu razinu po kojoj bi mogao biti smatran integralnim dijelom „modernog svijeta“. Balkan je „nešto između“. I same političke „elite“ rado potenciraju to određenje dokazujući da su spremne nekritički usvajati zapadne obrasce, te svakim ispunjavanjem zadatih obaveza biti bliže „evropskoj porodici naroda“, ali i poistovjećujući taj proces sa procesom neophodne modernizacije kao jednog od glavnih interesa društva na Balkanu. Zapad to prepoznaje, te vođen svojim vlastitim interesima, mijenja pristup Balkanu, dodjeljujući mu atribut „zapadni“, te ga postepeno imenom, a zatim i institucionalno stavlja pod interesnu sferu zapadne politike. Zapad potiče vlade Balkana u ustrajavanju na trenutnom planu razvoja, putem „ruke prijateljstva“, uz istovremeno pripremanje javnosti zapada na proces integracije društva u „evropsku porodicu demokratskih društava“ balkanskog područja koje je bilo u „anticivilizacijskoj sceni.“ EU ne želi unutar svoje zone uticaja imati „propale“ i nefunkcionalne države, jer bi u tom slučaju morala sama „srediti situaciju“.

Velika su uvjerenja političara da sve zemlje zapadnog Balkana moraju postati dio EU i da neće biti „crnih rupa.“ Netko će primijetiti da je i Švicarska „crna rupa“ na mapi Evrope u pogledu članstva u EU. Ali države zapadnog Balkana nisu Švicarska. Medijski se na ovom prostoru ulazak u EU predstavlja kao prelazak iz perifernog u eventualno srednje razvijeno društvo nakon ispunjenja koja uvjetuju standardi EU, koji se najviše

odnose na konsolidiranu demokraciju i stvaranje potrebnih ekonomskih pretpostavki. Današnje su države zato i koncentrirane na uvjete koje je potrebno ispuniti i na otklanjanje prepreka koje stoje na putu bržeg uključivanja u integracijske procese kao prelazak ka „uređenom i razvijenom društvu.“ Pri tome se u velikoj mjeri zanemaruju stjecanje bar elementarnih saznanja o unutar-njim procesima tranzicije same EU u sklopu njezinog vlastitog prilagođavanja novoj, post-hladnoratovskoj realnosti, proturječnim tokovima globalizacije, jer po Giddensu, pad Berlinskog zida nije samo pokrenuo problem proširenja Unije na bivše socijalističke zemlje, već i temeljno redefiniranje vlastitog identiteta. (Giddens, 2007: 202)

Zapadni Balkan će trajati dok ne završi proces ispunjavanja zahtjeva i standarda, „sporazuma o dobrim namjerama“, dok se ne prihvate „evropske“ vrijednosti, te dok se ne prepoznaju zapadni interesi i ciljevi kao svoji. Ipak, takav zapadni diskurs ne bi bio moguć da evropska utemeljenost balkanske baštine nije upitna i uvjetovana, te podložna neprekidnom preispitivanju. Zbog svega toga će Balkan i ubuduće biti zarobljen u medijskom svijetu „međuvremena“, zarobljenik diskursa o „Balkanu“ u kojem je moguće biti ili ne dio „evropskog identiteta“.

Urušavanjem jedne ideologije i širenjem neoliberalnog projekta, prouzročen je raskid, došlo je do prekida te se kontinuitet morao nekako „nadograditi“. Rekonstrukcija unutarnjeg i vanjskog evropskog prostora donijela je nove (ili pojačala stare) dileme, suočavanja i zaplete. Transformirao se dotadašnji oblik kapitalizma, postavljene su granice od oko 8000 km, stvorena je nova socijalna struktura. Hoće li odgovori voditi ka redefiniranju nekih od temeljnih stupova vlastitog identiteta (npr. socijalnog projekta) u ime prilagođavanja zahtjevima dominantnog neo-liberalnog projekta globalizacije, eventualnom odlaganju širenja Unije, aktivnijem prisustvu na svjetskoj sceni u prilog vladavine prava ili njegove relativizacije? Budućnost mora biti

usmjerena na osmišljavanje strategije, tranzicije i inkorporacije budućih članica EU. Politika je opterećena „demokratskim deficitom“, jazom između bruxelleske birokracije i građana koji percipiraju EU kao projekat elite, usporavanjem političke unije te nepostojanjem istovjetnih stavova u vanjskoj politici. U socijalnoj sferi izraženo je nezadovoljstvo građana zbog erozije socijalnog modela i uvećavanja egzistencijalne nesigurnosti. Evropa je ušla u dinamiku straha, a umjesto dinamike nade (Severin, 2006:14), javljaju se nova siromaštva⁹ i sve veće nejednakosti između građana i regija, a sve kao rezultat globalizacije. Autori kao što su Habermas, Derrida, Giddens dijele mišljenje da je evropski socijalni model, kultiviranje solidarnosti, garantiranje socijalne sigurnosti na temelju aktivne socijalne intervencije i ekonomskog prosperiteta temeljni dio evropskog identiteta. Socijalni projekt podrazumijeva državu sa sustavom blagostanja tj. socijalne zaštite građana, posebno najsiromašnijih i najranjivijih, smišljeno ograničavanje nejednakosti.

Iza institucionalnih okvira EU i programskih dokumenata, nalazi se realnost građana zemalja članica. Način na koji je oni sagledavaju nužno ne korespondira sa ocjenama i uvidima političara ili stručnjaka. Zbog toga je potrebno uzeti u obzir i stavove građana, te njihovu međusobnu povezanost i uvjetovanost, te odnos evropskih građana prema proširenju, tj. njihovo raspoloženje prema pridošlim i budućim potencijalnim članovima EU, prema imigrantima, prema strancima. Prema istraživanju *Evropski građani i budućnost Evrope*, građani Evrope općenito imaju pozitivan stav prema EU, ali isto tako i velika

⁹ Prema kriteriju EU, siromašni su građani koji imaju dohodak manji od 60% prosječnog nacionalnog dohotka. Prema njemu 60 miliona evropskih građana ili oko 16 % može se smatrati siromašnim. (Giddens, A. *Europe in the Global Age*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 74)

očekivanja od zaštite koju im EU treba pružiti jer uniju percipiraju kao faktor mira, stabilnosti i sigurnosti, ali i kao značajnog činioca na svjetskoj sceni. Načela EU smatraju pozitivnim, ali zamjeraju nedosljednosti primjene. Rasprostranjen je osjećaj socijalne regresije, porasta nejednakosti, dominacije velikih država nad malim, te prevelike birokracije koja gubi svoju efikasnost. Izrazit manjak pozitivne percepcije prisutan je u Velikoj Britaniji (čiji su građani standardno skeptični prema evropskim integracijama), Francuskoj, Njemačkoj i Austriji. Građani su razočarani izostankom neposredne demokracije, udaljenošću Unije od građana i nedostatkom informacija i komunikacija.¹⁰ Iz tog proizlazi i osjećaj nemoći u odnosu na institucije EU i nepovjerenja da njihov glas ima težinu utjecaja na politiku odlučivanja u EU. S druge strane gotovo da postoji evropski konsenzus o pitanjima o kojima trebaju odlučivati nacionalne države, a o kojima EU. EU se prvenstveno treba baviti borbom protiv terorizma, obranom, vanjskom politikom, a nacionalne vlade – mirovinama, porezom, zdravstvenom zaštitom, obrazovanjem, nezaposlenošću. Iako je bilo velikih prijevora političkih elita unutar EU oko Ustava, većina građana smatra da će Ustav zajedno sa političkom unijom doprinijeti daljnjem jačanju uloge EU na svjetskoj sceni, ojačati demokraciju, ali i pridonijeti boljitku života. EU kao političku uniju podržava 54% građana zemalja članica. Najveći broj pristalica se nalazi u Sloveniji, Slovačkoj, Grčkoj i Rumunjskoj, dok se najveći broj oponenta nalazi u Velikoj Britaniji i Švedskoj. Građani EU kao i građani Balkana, najviše brinu zbog nezaposlenosti i svih pritisaka oko gubitka posla i pritiska poslodavaca do generalnog straha od globalizacije; drugo mjesto zauzima smanjivanje socijalne zaštite, a treće

¹⁰ European Commission, „The European Citizens and the future of Europe“ Qualitative study in the 25 member states, May 2006.

briga za mir i sigurnost. Između izraženih briga građana i njihovog definiranja prioriteta EU uspostavljena je prirodna korelacija. Prema mišljenju većine evropskih građana, prioritet EU trebaju biti stremljenja ka miru, socijalnoj dobrobiti i unutarnjem jedinstvu. Borba protiv terorizma koju političke elite tretiraju kao prvorazredni problem, nemaju prioritet kod većine građana.

Neuspjesima građani EU smatraju izostanak jedinstva među članicama, dominaciju sebičnih interesa, nefleksibilnost, nejednakost među članicama, ekonomski i socijalni pad, kontrolu nad ilegalnim imigrantima, pretjeranu birokratizaciju, slabljenje nacionalnog identiteta, te izostanak vizije za budućnost. Zbog svog tog nezadovoljstva moguće je zaključiti da građani sve manje vjeruju ideji da je EU zajednički projekt izgradnje demokracije, mira, dobrobiti (Severin), a sve više arena u kojoj se države bore za svoje nacionalne interese na temelju *zero sum* logike, situacije u kojoj je uspjeh pojedinca povezan sa izborom drugih. (Myerson, 1991).

Kako građani EU gledaju na daljnja proširenja EU? Proširenje ne samo da se svakako ne nalazi na listi prioriteta, već je većinsko raspoloženje građana protiv daljnjeg proširenja. Od 25 članica EU manje od polovine građana (46%) podržava njezino daljnje proširenje, od čega prednjače Nijemci (64%)¹¹. U novoprimitljenim članicama raspoloženje je, po pravilu najveće. Kad je riječ o zemljama zapadnog Balkana, najveće raspoloženje je prema budućem članstvu Hrvatske u EU, dok se najveći otpor izražava prema Albaniji i Srbiji. Od novonastalih država bivše Jugoslavije, Srbija je najmanje poželjna buduća članica. Ovakav

¹¹ Po mišljenju većine građana, proširenje Unije je isuviše široko, brzo i vrlo loše pripremljeno, čak i kad je riječ o prijemu Poljske, Češke, Mađarske i Slovenije, European Commission, „The European Citizens and the future of Europe“, 21.

odnos se ne može isključivo objasniti „zamorom proširenja“, već dubljim ekonomskim i kulturnim podjelama na temelju kojih se određuju poželjne i nepoželjne buduće članice. Zemlje koju bi evropski građani željeli vidjeti u EU su Švicarska, Norveška, Island, dakle bogate zemlje koje same nisu zainteresirane za članstvo. Centar „carstva“ baš i nije zainteresiran za prihvaćanje siromašnije periferije.

Na temelju takvih rezultata, lako se može zaključiti da je potrebno da politička elita posveti više pažnje objašnjavanju građana koje su koristi od proširenja. Korist kao da je ostala sakrivena, te su građani skloni tumačiti proširenje isključivo kao jednostranu velikodušnost, solidarnost sa siromašnjima od sebe koji im ugrožavaju standard.

Politička elita zemalja zapadnog Balkana konstantno očekuje entuzijazam kod građana oko priključenja EU obrazlažući takav pristup kao jačanje svog evropskog identiteta koji znači raskid sa prošlošću. Da li na njihov stav ikako utječe visok stupanj odbojnosti građana prema uključivanju zemalja zapadnog Balkana u EU, te činjenica da EU prema Kantovom poimanju, baš i nije gostoljubiva sredina? Da li se političke elite tih zemalja pitaju koliko svaka zemlja mora učiniti napora na smanjivanju odbojnosti prema eventualnim novim članicama i koja treba biti daljnja strategija? Da li evropska birokratska elita ignorira javno mnjenje građana unutar EU?

Pristup EU se zemljama zapadnog Balkana objašnjava kao pristup stabilnim i demokratskim evropskim državama. Pojedini analitičari smatraju da bi se time izgubio dio nacionalnog suvereniteta što može izgledati samo na površini točno. Međutim, ako neka zemlja želi biti dio EU, treba biti spremna prihvatiti i primjeni *acquis communitaire*. Izvan EU, zemlje pristupnice nemaju nikakav utjecaj na kreiranje *acquis-a*. Unutar EU, svaka nova zemlja članica bi imala određeni (mali) utjecaj.

Glavne dobiti za zemlje od EU uključuju: Zemlje su prinuđene poboljšati pravosuđe i opću državnu upravu (uključujući i smanjenje korupcije) sa aktivnijom i efikasnijom borbom protiv korupcije i organiziranog kriminala. Mnogi pojedinci očekuju da bi se prihvaćanjem evropskih normi i pravila dobila određena mogućnost za smjenu političke oligarhije koja daje neumjerene izjave za koje ne polaže političku, pravnu ili moralnu odgovornost. Oštra pravila konkurencije na tržištu EU ograničila bi i snizila stimulacije neefikasnim poduzećima. Mogla bi postojati mogućnost suzbijanja monopolista na tržištu i povećane zaštite potrošača, što bi stvorilo određene mogućnosti za povećanje ulaganja u proizvodnju, a moglo bi doprinijeti i povećanju zaposlenosti. Vremenom je moguće očekivati davanje manjih regionalnih i agrarnih fondova od EU, poboljšanje kvalitete životne okoline kao i povećanog utjecaja i zaštite grupa koje su na margini društva pod plaštom slobode govora i izražavanja, a studenti bi relativno lako mogli ići na studije u ostale zemlje EU.

Zapadni Balkan kao periferija Evrope

Da li se te zemlje uopće nešto i pita u vezi sa svojim pristupanjem EU? Formalno i pravno da. Realno, vrlo malo. Ako političari u EU odluče primiti zemlje zapadnog Balkana u svoje članstvo, to se može sprovesti po relativno kratkom i „ubrzanom” postupku. Prvi primjer za ovako „skraćeni” postupak prijema pruža Slovačka. Evropski savjet je donio odluku da se ponovo potvrđuje činjenica da je budućnost zemalja Zapadnog Balkana u Evropskoj uniji”.¹² Dakle, već je odlučeno na samom vrhu.¹³

¹² Council of the European Union, Presidency Conclusions, 16879/06, Bruxelles, 15. 12. 2006, str. 3.

¹³ Iako je EU postavila zemljama zapadnog Balkana visoke standarde zaštite ljudskih i manjinskih prava, na slučaju Bugarske na tom

Drugi primjer u pogledu provođenja odluka na najvišem nivou u Evropi odnosi se na Savjet Evrope (Strasbourg) koji se kao međudržavna organizacija zalaže prvenstveno za demokraciju, za prava građana, slobodu štampe, medija, zbora i dogovora, vladavinu prava i tome slično.

Kakva su iskustva zemalja koje su ušle u EU 2004. i 2007. godine? Što se iz njihovog iskustva može naučiti? Da li su građani ovih zemalja sretni i zadovoljni? EU je donijela ovim zemljama bitna nematerijalna i određena materijalna poboljšanja. Istovremeno, EU je sobom donijela i određene društvene stresove kao podijeljenost društva i nestabilnosti vlada (Mađarska, Poljska, Češka) tokom 2006. Poljska, recimo, postaje sve više skeptična i hladna zemlja prema EU i nepredvidiva u pogledu dalje integracije.¹⁴ Slična situacija je i u Češkoj.

Države zapadnog Balkana sebi trebaju postaviti pitanje zbog čega se pojedine zemlje EU okreću „ekonomskom nacionalizmu“ (čak protekcijonizmu) umjesto da prihvate dalju integraciju tržišta s partnerima u EU? To je kolonijalni odnos u kojem zemlje „centra“ štite svoja društvena bogatstva na način da se prikazuju kao dio patriotizma i nacionalnog interesa, dok se zemljama Balkana iz EU predlaže da svoja nacionalna bogatstva stave na tržište i da budu privatizirana kroz strane investicije.

Velika opasnost na putu ka EU je način na koji se on prezentira ili čak nameće javnosti. U neku ruku to se čini na neokomunistički način. Do 1989. godine je zvanična politička ideja vodilja u bivšoj Jugoslaviji bila ideja komunizma, a sada se

pitanju nije inzistirala. Bugarska je sredinom 1989. „iselila“ 300.000 domaćih Turaka u Tursku. Ovo ne tako davno izbacivanje iz države domaćih građana nije bilo zapaženo kao stavka u pregovorima o pristupanju Bugarske EU.

¹⁴ Stratfor, EU: protectionism versus progress at the EU summit, 23. 3. 2006; Her own voice, The Times, 28. 6. 2006; Last days of Poland's EU springtime?, European Voice, 8.

crvena zvijezda zamjenjuje žutom zvijezdom EU. Kao što ranije nije bilo društveno poželjno „neslaganje” sa crvenom zvijezdom, sada se na isti način gleda na one koji nisu za novu (ili drugačije obojanu) žutu zvijezdu. Jednom, ako i kada se pristupi EU, pitanje je u kojem će se „vanjskom” krugu unutar Unije naći zemlje zapadnog Balkana. Ovo se mora jasno unaprijed predočiti javnosti, ali se to ne čini. Ostaje pitanje da li je to zbog neznanja, nemara, manipulacije ili nečeg drugog? U realnosti je prisutna potpuno neodmjerena, neodgovorna i „olako obećana brzina“ ulaska u EU do određene godine, od strane političke oligarhije koja dovodi do njima znane koristi a nema nikakvog utemeljenja u stvarnosti.

Sve je manje javnih rasprava o unutarnjoj dinamici, budućnosti, sadržaju i obliku EU. Da li će tako nešto biti primamljivo za zemlje da ostanu u članstvu EU?¹⁵ Da li će je neke napustiti?¹⁶ Postoje snažne regionalne tendencije ka još većoj autonomiji od postojeće, čak nezavisnosti, Belgije (flamanski i valonski dio), Španjolske (Katalonija i Baskija), sjevera Italije, Francuske

¹⁵ Britanski laburisti i konzervativci su se sporili o potrebi ulaska zemlje u članstvo EU i ostajanja u njemu od samog pristupanja EU 1973. Međutim, britanski poslovni ljudi su uvijek davali podršku članstvu Britanije u EU, ali odnedavno se oni i okreću od budućeg britanskog sudjelovanja u EU. Regulatorna EU ograničava biznis u Londonu i zbog toga se ovaj snažan i uticajan ekonomski sektor okreće protiv ostajanja Britanije u članstvu EU. (Boardrooms go cold on the single market, Financial Times, 17. 10. 2006; G. Rachman, City of London falls out of love with Brussels, Financial Times, 11. 12. 2006; N. Blackwell, The forces pushing away from European integration, Financial Times, 29. 1. 2007

¹⁶ Grenland, autonomna danska teritorija, je poslije referenduma 1985. napustila EU. Građani Grenlanda su smatrali da je u njegovom interesu da budu izvan EU.

(Korzika), Britanije (Škotska, Vels i Sjeverna Irska). Da li će u budućnosti uvijek postojati monetarna integracija u EU i da li će još uvijek postojati euro? Da li će takva EU biti prihvatljiva, primamljiva i potrebna zemljama Balkana? Sve to treba uključiti u javnu raspravu i odlučivanje. Uz primamljive koristi, ulazak zemlje u EU je povezan s velikim troškovima, rizikom i neizvjesnošću.

Proces proširenja vremenom je prošao kroz nekoliko različitih faza, koje su bile ogledalo političkih i ekonomskih prilika u zemljama kandidatima kao i članicama EU. U početnom periodu istočnoevropskim zemljama pružena je ekonomska pomoć u vidu Programa *Phare*, da bi potpisivanje Evropskih sporazuma označilo prekretnicu u procesu približavanja ovih zemalja uz ponuđenu perspektivu punopravnog članstva. Ustanovljenje Kopenhaških kriterija za članstvo otvorilo je neprestanu komunikaciju između Komisije EU i država kandidata, tako da se svake godine vrednovao uspjeh država u ispunjenju ovih zahtjeva. Konačno 1998. godine započeo je i proces direktnih pregovora o prijemu u članstvo, prvo sa pet država¹⁷ dok su se ostale pridružile 2000. godine. Budući razvoj EU uz nastavak procesa proširenja, velikim je dijelom, posredno i neposredno, uvjetovan upravo odgovorom na pitanje da li je ovo proširenje doživjelo uspjeh ili je postalo izvor kriza. Odgovor na krizu pokušava se naći u Lisabonskom ugovoru koji je trebalo da evropske probleme riješi pojednostavljenjem procesa odlučivanja i procedure, jačanjem zajedničke vanjske politike i snažnijeg i koherentnijeg rukovodstva.

Dugoročna politika EU prema Balkanu se počela provoditi završetkom rata u BiH. Početkom 1996. godine EU je formuirala tzv. „regionalni pristup“ kroz unapređivanje međusobne suradnje balkanskih zemalja kao preduvjet reguliranja pojedinačnih

¹⁷ Mađarska, Poljka, Češka, Slovačka, i Slovenija.

bilateralnih odnosa EU-e sa svakom do njih. Još prije potpisivanja Mirovnog sporazuma za BiH bilo je očigledno da će Unija insistirati da svi partneri ispune čitav niz političkih zahtjeva: poštivanje ljudskih prava, prava manjina, prava na povratak izbjeglica i raseljenih lica, razvoj demokratskih institucija, političke i ekonomske reforme, spremnost za uspostavljanje regionalne suradnje, poštivanje mirovnog sporazuma. Kasnije su dodani slijedeći zahtjevi: međusobno priznanje svih država nastalih na prostoru bivše Jugoslavije, suradnja sa Međunarodnim tribunalom za ratne zločine i konstruktivan pristup sporazumu republika bivše SFRJ u pogledu pitanja sukcesije. Ovakva politika EU prema zemljama zapadnog Balkana 1996. god. dobiva naziv „politika uvjetovanja“. Albanija i Makedonija su od početka bile izdvojene jer nisu bile uključene u rat i njihovi odnosi sa EU su bili u višoj fazi razvoja, dok su ostale države morale ispuniti odrednice Dejtonskog sporazuma.

Regionalna politika EU prema tada 5 zemalja Zapadnog Balkana (Albanija, BiH, Hrvatska, Makedonija i SRJ) je od sredine 1999. god. dobila naziv „Proces stabilizacije i asocijacije (PSP)“. Ona je predstavljala jednu od dvije inicijative koja je bila pokrenuta u toku 1999. god. kada je sa sukobom oko Kosova redefinirana dotadašnja regionalna politika prema Balkanu. Druga inicijativa je bio „Pakt o stabilnosti u JI Evropi“. Krajem 2000. god. za zemlje zapadnog Balkana usvojena je „Zajednička deklaracija“ sa potvrdom evropske perspektive balkanskih zemalja i statusa potencijalnih kandidata za članstvo u EU. Za njih je bilo predviđeno da ispune opće uvjete tzv. kriterije iz Kopenhagena, kao i suradnja sa Hagom i međusobna suradnja. Bilo je predviđeno da Komisija EU podnosi periodične izvještaje o ispunjenju uvjeta u okviru procesa stabilizacije i asocijacije kao i formiranje tzv. Konzultativne radne grupe između Komisije EU i vlada zemalja zapadnog Balkana, koje su se obavezale na zaključenje regionalnih sporazuma o

suradnji, kao temelja za politički dijalog, regionalnu zonu slobodne trgovine i blisku suradnju u području pravosuđa i unutarnjih poslova uz potvrđen individualni pristup dalje suradnje prema EU.

Što se tiče financijske pomoći, do kraja 2000. god. ove zemlje su korisnice programa „PHARE“ iz 1989. god. i „OBNOVA“ iz 1996. god, osim SRJ jer, osim humanitarne pomoći, nije mogla koristiti programe EU. Sporazum o stabilizaciji i asocijaciji (SSA), predstavlja najvišu etapu u dugoročnom procesu stabilizacije i asocijacije. Do zaključenja ovog sporazuma država mora ispuniti političke i ekonomske preduvjete, realizirati raznovrsne „zaključke“ radne grupe, te dobiti „Studiju o izvodljivosti“, pokrenuti pregovore o sporazumu i ispuniti sve potrebne elemente za potpisivanje sporazuma.

Kada je proces prijema 10 istočnoevropskih zemalja ušao u svoju završnu fazu, EU je odlučila da perspektivu prijema, u formi Procesu stabilizacije i asocijacije (PSA) ponudi zemljama zapadnog Balkana, i time ovo područje postepeno uključi u tokove evropskih integracija. Osnovna ideja Pakta stabilnosti bila je promjena *statusa quo*, permanentne nestabilnosti u svih šest država, koja je svakog trenutka mogla prerasti u novu međunarodnu krizu. Također, određena vrsta protektorata, više ili manje prisutna u svim zemljama, je trebala biti zamijenjena perspektivom pristupanja EU.

Makedonija je prva imala zaključen Sporazum o stabilizaciji i asocijaciji (2001.) i podnijela je zahtjev za kandidaturu (2004.), dok je Hrvatska zaključila Sporazum o stabilizaciji i asocijaciji 2001. te 2004. godine postala zvanični kandidat za ulazak u EU. BiH i Kosovo najviše kasne sa integracijom i za njih se predviđa niži nivo kondicionalnosti kao i manje zahtjeva. U Solunu 2003. godine je oformljeno tzv. Evropsko partnerstvo kao još jedan vid suradnje EU sa zemljama zapadnog Balkana sa pozivom da svih pet zemalja uđu u EU. Sve ovo upućuje na činjenicu da i pored

dosta kasnog otpočinjanja integriranja država zapadnog Balkana u EU i njihovog usporenog procesa stabilizacije i asocijacije one ipak napreduju. Mada, i pored njihovog napretka vrlo je vjerojatno da će od ulaska prve i posljednje zemlje zapadnog Balkana u EU proći mnogo godina.

Bez obzira na jedinstveni pristup prema cjelokupnom području, svaka od država je razvila u različitom stupnju svoje odnose sa EU.¹⁸ Usporeni proces približavanja EU u usporedbi sa iskustvom drugih istočnoevropskih zemalja, rezultat je, prije svega, neriješenih suštinskih konstitucionalnih pitanja, koja već dugi period opterećuju ne samo međunarodni položaj ovih zemalja nego i njihovu unutarnju politiku.

Odnosi sa Hrvatskom bili su uvjetovani ispunjavanjem njenih obaveza prema Međunarodnom sudu za ratne zločine u Hagu.¹⁹ Kako je ona imala problema u izručenju optuženih Sudu, EU je blokirala otpočinjanje pregovora o pristupanju, čime je pokazala da neće trpjeti odlaganje postavljenih zahtjeva. Nakon što je glavna tužiteljica Međunarodnog suda u Hagu zaključila da je Hrvatska počela ispunjavati svoje obaveze prema Sudu, pregovori o prijemu u članstvo su počeli. Hrvatska se prva od država pod imenom „Zapadni Balkan“, uspjela približiti ulasku u Uniju, iako kroz dug i bolan put ispunjavanja političkih i ekonomskih kriterija.

¹⁸ Hrvatska i Makedonija su prve zaključile Sporazume o stabilizaciji i asocijaciji, a Hrvatska je sada pri samom završetku pregovora o prijemu. Sa Crnom Gorom su pregovori počeli krajem 2005. dok je još bila u uniji sa Srbijom. Mandat za direktne pregovore sa Crnom Gorom je usvojen u srpnju 2006, a direktni pregovori su otpočeli 26. rujna 2006. i zaključeni 1. prosinca 2006. Sa Crnom Gorom je Sporazum stupio na snagu u svibnju 2010, a sa Albanijom 2009.

¹⁹ Evropski Savjet je krajem 2004. odlučio da pregovori sa Hrvatskom mogu otpočeti 17. ožujka 2005. godine pod uvjetom da bude ispoštovana potpuna saradnja sa Haškim tribunalom.

U okviru političkih kriterija važno mjesto zauzima poštivanje ljudskih prava, posebno nacionalnih manjina, prije svega Srba i Roma, koji su i dalje diskriminirani; Srbi u pogledu stvaranja za njihov povratak u Hrvatsku i zapošljavanja u državnim službama, a Romi u integraciji u hrvatsko društvo uz unapređenja pravosuđa, suradnje sa susjedima i jačanje borbu protiv korupcije. U okviru ekonomskih kriterija od Hrvatske se tražilo da izgradi tržišnu ekonomiju, sposobnom za suočavanje sa konkurentskim pritiskom i tržišnim zakonima koji vladaju u Uniji.

Makedonija ima neriješeno pitanje imena i statusa prema NATO-u i pograničnih sporova sa Kosovom, a daleka 2006. godina očekivanog početka pregovora odavno je prošla i još se ni danas ne nazire datum početka. Također, od Makedonije se zahtijeva da načini dalji napredak u procesu reforme, poštovanju važećih zakona i primjeni Ohridskog sporazuma. Iako stupanjem na snagu asocijativnog dogovora sa EU Makedonija ima donekle povlaštenu položaj prema EU, makedonskim građanima tek odnedavno ne trebaju vize za putovanje. Zato se i navodi da Makedonija treba koristiti iskustva drugih zemalja u približavanju EU, jer Sporazum o stabilizaciji i asocijaciji predstavlja neku vrstu discipliranja Makedonije, odnosno test da li ona može ispuniti minimum obaveza na putu ka integraciji u EU.

Albanija je suočena sa ozbiljnim problemima vezanim za lošu ekonomsku situaciju i slabu političku i državnu strukturu, što ovoj državi otežava položaj u budućim pregovorima. Crna Gora je postigla napredak uključenjem u Savjet Evrope, uz nužnost poboljšanja ljudskih i manjinskih prava kao preduvjet „čvrstog demokratskog društva“. Kosovo je opterećeno ekonomskom stagnacijom, privremenim statusom političkih i državnih institucija i stalnim prisustvom nasilja i tenzija u međunacionalnim odnosima, što stvara realnost u kojoj je veoma teško zamisliti da će veoma udaljeni stavovi Beograda i kosovskih Albanaca biti približeni i pretočeni u međusobno prihvatljiva rešenja.

EU je ponudila rješenje u vidu europeizacije cijelog područja, kao pozitivni impuls u toku predstojećih pregovora, a pregovaračke strane bi mogle, ukoliko budu pokazale političku zrelost i volju za pregovore, da se, rješavajući problem Kosova, približe članstvu EU mnogo više nego što bi se to moglo očekivati u nekim drugim okolnostima.²⁰

Nakon zaključenja sporazuma, EU preko svojih mehanizama²¹ pomno prati napravljeni napredak o strategiji pre-pristupanja i pristupanja, pomaže ostvarivanje potrebnih reformi uz pomoć svojih finansijskih instrumenata, što će dovesti do usvajanja putokaza o fazama proširenja i uvjetima vezanim za svaku od tih faza.

Pored ovih ozbiljnih individualnih problema potencijalno članstvo balkanskih država bit će uvjetovano i sposobnostima Unije da prihvati nove članice, ali i rezultatima procesa stabilizacije i pridruživanja. Instrumenti koje je EU ponudila državama ovog područja, u poređenju sa istočnoeuropskim zemljama, manje su povoljni u finansijskoj pomoći, institucionalnim mehanizmima koji su uključeni, brojnosti i ozbiljnosti postojećih uvjeta u procesu pregovaranja. Jasno je da EU od balkanskih

²⁰ Govor Komesara za proširenje O. Rehn, „The next steps towards Europe“, Speech/05/235, 18/04/2005, www.europa.eu.int.

²¹ Komisija EU redovno usvaja strategijski izvještaj u kojem daje prilaz svoje politike proširenja prema svakoj zemlji; Komisija redovno podnosi Savjetu izvještaje o napretku u kojima se procjenjuje napredak načinjen u sprovođenju standarda EU; Partnerstvo u pristupanju predstavlja konkretne akcije koje se moraju ostvariti da bi se preduzele tražene reforme, a od države kandidata se traži da razvije akcioni plan sa tačno određenim vremenskim rokovima u kojima će se ostvariti usvojeni prioriteti; i konačno postoji mišljenje Komisije u kojem se detaljno analizira situacija u zemlji u odnosu na kriterijume o pristupanju EU a na osnovu koga države članice, Evropski parlament i Evropski savjet donose odluku o prijemu u članstvo.

država traži više od ispunjenja kriterijuma iz Kopenhagena i njena politika će biti prvenstveno usmjerena na postizanje sigurnosnih ciljeva, u okviru kojih će integracijski tokovi biti pozitivno vrednovani, dok će svaki korak ka dezintegraciji biti strogo kažnjen. Čini se da time EU, čak više nego u slučaju Turske, nadzire i uvjetuje suverene odluke države, što pred nju postavlja pitanje izgradnje nacionalnog konsenzusa, kao jednog od ključnih preduvjeta uspjeha na putu ka članstvu.

Proširenje Evrope

Nakon najvećeg proširenja EU kada je evropsko državljanstvo steklo 100 miliona ljudi u jednom trenutku, postavilo se pitanje granica Evrope. Ne tako mali broj država se našao van granica Unije. Hrvatska je na pragu ulaska u EU, dok su države zapadnog Balkana dobile obećanje da se na kraju, dugog i napornog puta reforme, nalazi nagrada u vidu članstva. Da li će se atmosfera zatvaranja nastaviti i nakon donošenja Lisabonskog ugovora, pokazat će vrijeme. Šanse balkanskih zemalja, ali i nekih istočnoevropskih država (Ukrajina, Moldavija) za pridruživanje EU znatno su smanjene. No, ukoliko bi se Unija u potpunosti odrekla namjere da ponovo otvori svoje granice, ona bi time izgubila osnovni instrument provođenja zajedničke vanjske politike, a njena uloga u evropskim odnosima i krizama bila bi znatno smanjena.

Da bi se izbjegle ovako pogubne posljedice, Komisija EU je izašla sa novim prijedlogom, „Planom C za proširenje“²², koji

²² Komesar za proširenje O. Rehn je objasnio formiranje nove politike, pošto je plan A za ratifikaciju evropskog ustava propao, a kako plan B nikada nije ni postojao, osmišljen je plan C. Takođe, igre reči na engleskom jeziku upućuje na ovaj naziv (Consolidation, Conditionality, Communication). „The plan ‘C’ for Enlargement“, Speech, 05/369, 21/06/2005, www.europa.eu.int.

predviđa konsolidaciju Unije, nastavak politike uvjeravanja, uz istovremeno uspostavljanje komunikacije sa evropskim građanima. Konsolidacija znači da se, istovremeno, mora uvažiti stav građana da proces proširenja teče suviše brzo i da se Unija upravo suočava sa negativnim posljedicama skorog proširenja, ali i da se data obećanja u pogledu prijema moraju poštivati. Sve to je navođeno kao nešto što se rješava Lisabonskim ugovorom.

Evropsko javno mnjenje će, po mišljenju Komisije, pristati na prijem novih članova ukoliko budu ispunjeni svi postavljeni kriteriji za članstvo i time novi članovi neće poremetiti ili ugroziti Uniju nego će je, naprotiv, ojačati. Do izgradnje nove slike i rušenja pogrešno postavljenog mita o proširenju može se doći samo putem uspostavljanja nove vrste dijaloga između građana Unije i država kandidata. Prema tome, glavni akteri u procesu proširenja su i dalje zemlje kandidati, koje moraju ustrajati na putu reforme i zadovoljiti postavljene kriterije. Koliko će EU biti u mogućnosti ispuniti drugi dio svoga plana i data obećanja, pokazat će budućnost. Ukoliko proširenje promatramo kao proces, koji je pomogao mnogim evropskim zemljama u provođenju ekonomskih, političkih i zakonodavnih reformi, ne može se vjerovati da EU neće nastaviti sa prijemom novih država. Ali važnost i neumitnost postupka proširenja EU ne može umanjiti ozbiljnost aktualne krize, koja je dobrim dijelom izazvana i prijemom deset novih članica. Predloženi „Plan C“ ne pruža konkretne odgovore za izlazak iz ove krizne situacije, pa je budućnost proširenja i dalje vezana za pronalaženje novog, globalnog koncepta za budući razvoj EU.

Ideologija tumačenja stvarnosti

Je li tumačenje stvarnosti ulaska zemalja zapadnog Balkana u javnoj sferi postala neka vrsta ideologije? Ideološke i političke ideje nisu samo pokušaji neke vrste tumačenja stvarnosti, već i

pokušaji prilagođavanju stvarnosti, orijentacije u njoj, povezivanja dijelova stvarnosti, pokušaji mijenjanja stvarnosti, svojevrsne kontrole, mogućeg stvaranja poželjne društvene stvarnosti i izražavanja na bezbroj načina.

Na taj način može se primijetiti kako se ideje pretvaraju u ideologije, pokrete i na koji način ih institucije provode. Ne smije se zanemariti činjenica da ideje na svom putu od idejnih oblika do implementacije u svijet interesa i potreba mogu poprimiti i oblik koji nikako ne korespondira sa njihovim idejnim oblikom. Ljudi prihvaćaju, ali i tumače ideje na svoj način. Ideje nisu neutralne, te su kao takve stalno upućene na interese, potrebe i očekivanja pojedinaca i grupa. Ideje nemaju materijalnu prirodu, ali svojom prisutnošću u životu potvrđuju materijalne posljedice koje izazivaju, te na taj način ulaze u pojam stvarnosti. Ideje su moć koja mijenja svijet i koje temeljno mogu utjecati na ljudsko ponašanje ili Balzackovim riječima iskazano, naše ideje su organizirana i savršena bića koja žive u jednom nevidljivom svijetu.

Paskal je smatrao da u svijetu u kome se ne zna istina o nekoj stvari, treba postojati jedna opća zabluda koja uvjerava ljudski duh te je uvijek bolja zabluda sa dobrim posljedicama nego istina sa lošim posljedicama. Je li upravo ta zabluda EU o kojoj nam političari uvijek govore kao o dobroj posljedici?

Istinitost ideje nije dovoljan uvjet njezine prihvatljivosti, kao što i neistinitost ideje nije prepreka njenog prihvaćanja ili ostvarenja. Pored istinitosti ideja, potrebno je voditi računa i o njihovom smislu. Laž mora imati smisla da bi se implicirala na stvarnosti, ali i priča o promjeni stvarnosti mora imati smisla makar i ne bila istinita. Jezik smisla ne mora biti i jezik istine jer se može živjeti bez istine, ali ne i bez smisla. (Šušnjić, 1982:129) Ako se ideje vrednuju sa stanovišta istine uskraćuje se mogućnost da se razumiju u funkciji brojnih ljudskih potreba. Kognitivna interpretacija ideja koja se bavi sadržajem, razlikuje

se od funkcionalne interpretacije koja se bavi osobnim i kolektivnim životom.

Još je Malinovski naglasio da kultura nameće ljudskom ponašanju novu vrstu specifičnog determinizma (Malinovski, 1971: 325). Postmodernistička društva ulaze u fazu svog razvoja u kojem kulturni (idejni) motivi određuju načine na koje ljudi žive, bilo da su oni toga svjesni ili ne. Idejom evropskih integracija potvrđuje se Marxova teza da nerazvijena društva (ili društva na periferiji Evrope) vide u razvijenim društvima svoju budućnost, te na taj način vremenom kultura (ili ideje) postaje nadmoćna realitetu. Ako u društvu postoji viši stupanj opće društvene svijesti i osobne samosvijesti, manje je vjerojatno da će društveno i osobno djelovanje biti determinirano vanjskim okolnostima, a više unutarnjim stremljenjima i opredjeljenjima.

Svi društveni slojevi ne mogu jednako promatrati procese evropskih integracija. Grupa koja napreduje na društvenoj ljestvici ponaša se entuzijastički, zastupa ideju društvenog napretka dovodeći u pitanje stare autoritete. Grupa koja pada na skali uspjeha zbog svog neuspjeha veliča prošlost, kritizira sadašnjost podstičući kritičku svijest. Grupa na vlasti veliča sadašnjost i sva je usredotočena na obranu ideologije postojećeg poretka. Zagovara da je moralno poštivati postojeće norme, a svoju istinu prikaže kao apsolutnu i svoje norme kao vječne, a postojeći poredak kao najbolji mogući. Grupa na dnu društvene ljestvice stalno traži nadu, te je kao takva sklona utopijskoj i religioznoj svijesti, moralu poslušnosti dok je prema idejama promjene i napretka nepovjerljiva.

Kad se smisao neke ideje institucionalizira, sve nove ideje, bez obzira kako bile nove i smislene, teško dobivaju mjesto u javnom prostoru. Međutim, kad jedna ideja dobiva sveto ili istaknuto mjesto među drugim idejama, tj. kada nije dozvoljeno izmijeniti je već samo tumačiti, ona se može pretvoriti u dogmu. Najsigurniji način da ideja izgubi svoju vrijednost spozna je jeste

njezina institucionalizacija jer je svakoj instituciji više stalo do njezinog održanja nego do same ideje, kao njezinog temelja na koji se najčešće poziva. Svaki socijalni poredak odabire, prihvaća i potiče u prvom redu one ideje koje su korisne za održavanje i jačanje poretka. Ponekad poredak nađe razumijevanje i za ideje koje nemaju snage da budu provedene u praktičan život, dok se krajnje netrpeljivo odnosi prema idejama koje po svom smislu i funkciji narušavaju postojeći poredak stvari.

Najlakše i najtočnije se mogu predvidjeti događaji u onim društvenim sredinama gdje prevladava stereotipni, repetitivni i rutinski način mišljenja jer je tada veća mogućnost predvidljivog ponašanja. Zbog toga je u birokratiziranom društvu olakšano planiranje i implementiranje ideja koje propagiraju vladajuće elite. U tom društvu nema mjesta za slučajnost, sve se odvija jednolično po ustaljenom obrascu. Ono što nije moguće isplanirati i predvidjeti izaziva bijes i užas birokracije.

Društvo ne osjeća potrebu za stvaranjem novih ideja, vjerovanja i vrijednosti sve dok može uspješno rješavati društvene probleme kroz ideje koje su tradicionalno ukorijenjene u društvu. Onog trena kad stare ideje ne mogu riješiti novonastale probleme dolazi do društvene krize. Kriza je bolest u svakom pogledu: politički je to izdaja; ideološki, djelo neprijateljske ideologije; moralno, to je raspad moralnih vrijednosti; pravno, to je kršenje postojećih društvenih normi; povijesno, vraćanje na preživjele društvene odnose; filozofski, niži oblik bitka; spoznajno, trenutak procvata ljudskog duha – svaka kriza je dar sudbine čovjeku stvaraocu (Petrović, 1971:156). Kako nije moguće nastaviti tradicionalni oblik života, otvaraju se nužnosti za traženje novih ideja, vjerovanja, vrijednosti i prakse. I sama riječ „kriza“, koja na grčkom znači odluka, traži nužnost donošenja odluke. Tada se dolazi do spoznaje da je nužno naći rješenja za novu situaciju i ona se traže od etabliranih mislećih ljudi koji predviđaju ili od stvaralaca. Zweigovim riječima „novo vrijeme uvijek najradije

poziva u svoje društvo one koji su u svoje vrijeme stajali po strani“ (Zweig, 1966: 576).

Stvaranje novog reda drugi je izraz za rađanje novog poretka. Na taj način i evropske integracije postaju ideja ili ideologija koja nadilazi lokalne i nacionalne okvire i spaja prostorno i nacionalno odvojene narode. Ali da bi ideje (ideologije) stvarno djelovale kao moćno sredstvo integracija pojedinaca u zajednicu, one ne smiju biti apstraktne i udaljene od iskustva običnog čovjeka, te ih je nužno prevesti na konkretan jezik, svima razumljiv. Ideja mora biti prevedena u događaj. Narod pretvara metafizičke ideje u svoju sudbinu ako u njima prepozna sebe. Spojiti ideje sa ljudskim interesima, to znači spustiti pojam u realnost i podići realnost do visine pojma. „I tako jedina istinita realnost je samo ona realnost koja je istovjetna pojmu i istinita zato jer u njoj sama ideja dobiva egzistenciju.“ (Hegel, 1970: 112)

Ipak, istinita, dobra i plemenita ideja teško može naći svoje ostvarenje u realnosti te se nužno mora „iskvariti“ jer se mora prilagođavati masovnim potrebama i tumačiti u skladu sa grupnim interesima. Kako bi što uspješnije provodili svoje zamisli i vladali, političari nužno trebaju manipulirati ljudima kako bi ih uvjerali u ispravnost svojih namjera i stavova. Da bi se mase uvjerile, nužna je moć uvjeravanja. Potrebno je ljude uvjeriti da je sloboda svedena na izbor između mogućnosti koje je netko drugi pripremio i odabrao, kao što ih je nužno i razuvjeriti da nije istina da sve veći broj ljudi sudjeluje u razgovoru o odlukama koje su već donesene bez njih, a često i protiv njih. Za ostvarenje takvih namjera koristi se tradicionalno hijerarhijska organizacija koja „promovira“ stvaranje društva bez takve hijerarhije, a sve zbog slobode, zajedništva, blagostanja i napretka. U manipulirajućim govorima biračima se uvijek podastire misao da je čovjek mjera svih stvari, iako se ta nominalna izjava realno odnosi samo na „ljude u sustavu“. Lakše ostvarenje ciljeva političke oligarhije usmjereno je na „zaborav“ i na postojanje

razlike između slobode u društvu i samovolje države jer je to temelj dobrobiti države i društva, pa i samih pojedinaca, te ih svakodnevno uvjeravati da nije sve veći broj ljudi u zavisnom odnosu spram države jer je za vladajuću elitu lakše upravljati zavisnim, nego nezavisnim pojedincima, pa je u kriznim periodima lakše upravljati i manipulirati masama i odugovlačiti sa odlukama, a što opet najviše koristi vladajućim elitama. Političke elite se koriste idejama, simbolima i parolama u svojim nastojanjima da vladaju ljudima, a da oni to ne znaju ili da toga nisu svjesni, te zbog toga govor ima prvorazredan značaj za one koje imaju vlast i moć.

Tehnike manipulacije usmjerene su poticanju nesigurnosti i straha, napetosti, sukoba unutar grupa, nedosljednosti u stavovima, te raskoraka između zvanične ideologije i stvarnog ponašanja ljudi. Jezik vladajuće elite je u pravilu vladajući jezik koji odražava politički sustav društva i kojim se svakodnevno zatvaraju pojmovi koji postaju zatvori naših misli iz kojih se jako teško izlazi. Izlaz je u kritici takvog ideološkog jezika kao izraza nestvarne stvarnosti u kojoj postoje imena bez pojava i pojave bez pravog imena ili forma bez sadržaja. U vrijeme današnje manipulacije bitne riječi su dobile toliko iskrivljena značenja da nismo sigurni što one stvarno znače. Ipak, kad riječi gube svoje značenje, ljudi gube svoju slobodu (Hayek, 1979: 136). Zbog svega toga i ne čudi da je političkoj oligarhiji cilj da narod postane masa, ljudi nesposobni da samostalno misle, nevješti da vladaju svojim nagovima, neobrazovani da upravljaju javnim poslovima, neorganizirani u ostvarenju svojih interesa. Sve dok su velike skupine ljudi nemoćne kontrolirati one koji u njihovo ime vladaju, a od njih zavise u bilo kom pogledu, one čine masu. Drugim riječima, sve dok masa nema mogućnost kontrole političkih elita mi se samo igramo demokracije. Danas, masa je izraz koji se koristi za izražavanje prezira (Back-Morris, 2005:172). Masi je prethodila gomila, kao nemirna grupa koja se okuplja na javnom mjestu i

prijeti remećenju javnog reda. Za razliku od gomile, mase nisu samo povremene socijalne formacije. Organizirana, masa je fizička sila i kao takva neophodna vlasti.

U vrijeme krize, bezizlaznom vremenu, ljudi su skloni prihvatiti rješenje od nekoga sa strane. Tada masa ne misli, ona osjeća i čini, iako najčešće ne zna što čini i sa kakvim posljedicama. Moć elita proizlazi iz nemoći masa. I kod Remarquea i Tolstoja moguće je naći opis odnosa masa i elita. Remarque primjećuje praznu opsesiju svog vremena, koje se zasićeno strahom i historijom, povodi parolama desnice ili ljevice, samo ako masu oslobađa mučnog razmišljanja i odgovornosti za ono čega se plaši i što ne može izbjeći (Remarque, 1975:40). Tolstoj je primijetio da se ljudi pomno vežu u tu uzicu od svoje gomile te je predaju bilo kome. I čude se što im nije dobro. Izvanredna obmana. Ljudi se zbijaju i povezuju pred opasnošću radi obrane. Ali, i kad nema opasnosti, oni se i dalje vezuju i predaju u ruke onima koji hoće njima vladati (Tolstoj, 1969:116).

Vladajuće elite su svjesne da trebaju osvojiti misli ljudi koji lutaju ili su na raskrsnici života bez odluke kome će služiti, te im je i najveća pobjeda pobijediti najveće protivnike. Kako vladajuća elita pobjeđuje protivnike? Tolstoj smatra da oni prihvaćaju te ljude radi sebe, radi vlasti jer su oni za vlast opasni. Ako su izvan vlasti oni imaju mogućnost utjecaja na javno mnijenje te ih je potrebno učiniti bezopasnim. Vlast ih privlači ustupcima, obezvređujući ih poput kulture mikroba (Tostoj, 1969: 9).

Gospodari ideja koriste ideje da izazovu željene posljedice, žele promjenu u ponašanju mase jer oni svoju volju i grupni interes pretvaraju u istinu. Naša projekcija svijeta, u stvari nije naša zato jer je između svijeta i nas jako puno posrednika koji nam konstantno prenose svoju oblikovanu sliku svijeta. Mi govorimo jezikom političkog društva čiju projekciju diktira vladajuća elita. Iako su misli vladajućih grupa vladajuće misli, vladajuća grupa je daleko od istinske misli o sebi i društvu (Šušnjić,

1982:180). Veliki dio poruka koje se žele prenijeti masi prenosi se putem direktne komunikacije. Zato je uloga medija masovne komunikacije velika. Društvu su neophodni mediji masovne komunikacije, ne samo za manipulaciju masama, već i za razvijanje masovne solidarnosti. Brzina je odlučujuća u djelotvornosti medija. Knjige rijetko potiču direktnu akciju, dok je za novine poznato da su generatori masovnih akcija. Transparenti, parole i plakati integriraju riječi i misli masa, te i identitet postaje novo sredstvo masovne organizacije. Ljudi su dio kolektiva ako oponašaju njegov izgled.

Mase se svakodnevno preplavljaju podešenim simbolima kojima se organizirano opravdava, brani i učvršćuje postojeći poredak u kojem glavnu ulogu predstavljanja društva, pojava i informacija, kao u iskrivljenom ogledalu, imaju masovni mediji. Zato se i govori da ono čega nema u novinama i televiziji, zvanično i ne postoji. Ipak, i pored zvaničnog mnjenja, koje je glasnogovornik vladajuće elite, postoji i nezvanično mnjenje, koje predstavlja kritiku zvaničnih, ideoloških stavova. Njegovo postojanje, svjedoči da nisu baš svi odustali od slobode i da zagovornici postojećeg poretka nisu postigli potpunu dominaciju. Međutim, i ovdje postoji jedna zamka. Predstavnici nezvanične ideologije i misli ne smiju smatrati da će njihove ideje biti prihvaćene u javnosti ako ih objavljuju preko zvaničnih sredstava informiranja ili da će na taj način izazvati neku promjenu razmišljanja. Oni moraju težiti stvaranju nezavisnog sustava informiranja putem kog će javnost moći dobiti alternativni oblik načina razmišljanja.

To će biti pokušaj osujećivanja namjere vladajuće elite u stvaranju novih generacija u kojima će prepoznati sebe i u kojima će moći, kao u ogledalu, vidjeti sebe. Time se nove generacije lišavaju svoje punine života jer gledaju na život kroz nečiju projekciju. I Fromm je upozoravao da je svijest prosječnog čovjeka uglavnom lažna svijest koja se sastoji od fikcija i iluzija stvarnosti koje

u stvari nije ni svjestan. On je uglavnom svjestan fikcija i ne može postati svjestan realnosti koje počivaju ispod tih fikcija (Fromm, 2002: 56). Frommovo promišljanje nadovezuje se na Marxovo čija se kritika ideologije bazira na otkrivanju stvarnosti kakva ona jest. Kada se sa stvarnosti skine ideološki sloj, ona se ponovo rađa i na tom putu se stvarnost vraća čovjeku, a čovjek stvarnosti.

Čovjek je sklon izgubiti slobodu, a da toga nije svjestan. Schopenhauer je smatrao da ima unajmljenih ubica istine i iako se oni skrivaju ipak ih je moguće prepoznati. U poistovjećivanju pojedinca sa nacijom, državom, crkvom, on je uvjeren da je konačno našao svoje ja. On i ne sluti da identifikacija sa nekom grupom prije znači gubitak, a ne zadobivanje njegovog identiteta. Razgovor o identifikaciji je u isto vrijeme i razgovor o otuđenju jer ljudsko biće, otuđujući se od sebe, gubi svoj identitet. (Šušnjić, 1982: 198) Poistovjećivanjem sa nečim, pojedinac prestaje biti netko i pretvara se u nešto.

Pojedinci su najčešće skloni konformističkom ponašanju jer je to put do zadovoljenja njihovih potreba: potreba za sigurnošću, orijentacijom, pripadnošću, vladanjem, potčinjavanjem, informacijama, potrebom za identifikacijom. Naročito je značajna potreba za identifikacijom jer se u grupi pojedinac osjeća psihički sigurnim. Organizacija i institucija i ne moraju osiguravati stvarnu i političku sigurnost, ali obezbjeđuju osjećaj sigurnosti. Jung naglašava da je slijepo koračanje za tuđim imenom siguran način da se ljudsko biće otuđi od stvarnosti, tj. od sebe, i da iz/gubi sposobnost da izračunava posljedice svog tumananja. (Jung, 1977: 211)

Danas je kriza identiteta toliko očigledna da bi se čak moglo govoriti o potpunom gubitku identiteta, kad ne bi bilo rijetkih heroja duha koji su svjesni te krize i tog gubitka. U svijetu u kome se pojedinci tretiraju prije kao statistički podaci nego kao ličnosti – nastupila je ne samo kriza identiteta nego i kriza identifikacija.

Kriza identifikacija nastupa najčešće onda kada je ljudima sadašnjost nesigurna, a budućnost neizvjesna, neodređena, prijeteća, puna straha i iščekivanja. Zato se danas i koristi sintagma „vraćanja Europi“ kao dokaz izgubljenog identiteta koji se u svakom slučaju prikazuje kao dolazak u krug kome smo oduvijek pripadali, ali smo nepravedno „izbačeni“.

Zaključak

Nakon sloma socijalizma kriza na jugoistoku Evrope dobiva inherentno tragičnu dimenziju (Žižek) u kojoj se pojavljuju „iščezavajući posrednici“ koji su nastojali uništiti iskompromitirani sustav i zamijeniti ga „trećim putem“ izvan kapitalizma i „realnog“ socijalizma. Njihovo iskreno uvjerenje i inzistiranje da oni ne rade u ime restauracije zapadnog kapitalizma pokazalo se iluzijom. Njihova retorika nije bila dovoljno jaka da preduprijedi nestanak tog prostora pod težinom nove vladajuće ideologije, političkog mita o etničkoj naciji. Neki autori (Žižek, 1993) i smatraju da je provala postsocijalističkog nacionalizma u Jugoslaviji i drugdje bila proizvod logike zapadnog kapitalizma, a ne nešto van takve logike. Nacionalizmom se željelo prekriti antagonizme i strukturalne disbalanse tako što će se nametnuti ideal „zajednice“. Danas je taj ideal proširen i na zajedništvo evropskih integracija, ali se čini da danas ne postoje opcije odabira jer nam se samo pričinjava mogućnost odabira. Kako se nije pronašla velika priča o oslobođenju i nema prirode kojoj se možete vratiti, gledajući prema Zapadu u potrazi za onim prirodnim (za koje se tvrdilo da ne postoji) zemlje zapadnog Balkana nisu našle ništa. (Dichev, 1990) Kako tzv. tranzicija u kapitalizam nije ponudila nikakvo značenje političkom životu, zamjena je pronađena u integraciji u EU. U javnosti su plasirane parole da je „strpljenje od presudnog značaja“ te da bi tome

trebalo bespogovorno vjerovati iako empirijski dokazi govore o rastu nezaposlenosti, smanjenju realnih zarada, smanjenju socijalnih davanja, drastičnom osiromašenju, propasti zdravstva i obrazovanja, te općenito o padu svih društvenih i moralnih vrijednosti. Potrebno je uvjeriti javnost da stvari moraju postati gore prije nego će postati bolje jer će politika stabilizacije, liberalizacije i izgradnja institucija, pravne države i vladavine prava dovesti do slobode i prosperiteta. Ovakva objašnjenja bi bila tragična da nisu smiješna i da ne znače tragediju za toliko mnogo ljudi. Smiješna je jer vrlo uvjerljivo podsjećaju na retoriku stalinizma, kada je u vrijeme kolektivizacije poručivano da je danas potrebno žrtvovati se za vrijeme koje dolazi, da se mora gledati unaprijed ka svijetloj i boljoj budućnosti.

Isaiah Berlin nas upozorava da su ljude češće kroz povijest pokretala iracionalna od racionalnih rješenja pa je shodno takvom ponašanju veći dio čovječanstva spreman žrtvovati slobodu, jer ne razumije njezinu pravu vrijednost. Ljudi ne teže niti sreći, ni slobodi, ni pravdi, već prije svega sigurnosti. I upravo zato čovjek žrtvuje slobodu nekim drugim pogodnostima i vrijednostima kao što su sigurnost, status, napredak, moć, vrlina, pravda, jednakost, bratstvo i mnogim drugim vrijednostima koje su nespojive s postizanjem individualne slobode. (Berlin 1989: 248). Pojedinac uvijek teži slobodi koja mu uvijek izmiče. I danas se sve manje govori o slobodi, a sve više o napretku koji postižemo u procesu približavanja EU, sigurnosti koju ćemo dobiti kad postanemo formalno i pravno dio EU, te pravednosti i jednakosti koje će imati sve države u velikoj evropskoj zajednici. Čovjek voli slušati i neistine samo ako su mu prijatne, ali bolja budućnost neće doći ako se nove generacije za nju ne izbere. Potrebno je razmišljati o novim opasnostima koje dolaze, ne sa iluzijama koje umiruju mase, već sa činjenicom da današnji sustav globalizacije odbacuje čak i ideje da je mase potrebno

umirivati. Treba li žaliti za nestankom svjetova snova i nada ili stvarati nove? Dok se stari svjetovi raspadaju, košmari ostaju, ali zato jer su ih stvorile strukture moći, a ne demokratska, utopijska ideja. Te strukture moći nastavljaju postojati, preživljavaju, čak i rastu u „novom svijetu“. Politički protesti protiv njih su bizarni. Teško je vjerovati da će nada ili nagovještaj odgovora za promjene doći iz redova akademskih intelektualaca koji su još uvijek vezani za stare strukture moći. San o masovnoj utopiji bio je temelj kulturnog projekta 20. stoljeća. Iako je propalo, utopijski impuls koji je nekada pokretao masovnu proizvodnju i potrošnju, sada ima moć stvaranja novih konfiguracija. Nova alternativna intelektualna praksa mora razvijati svoj potencijal preko novih sredstava proizvodnje kao kulturno oružje protiv starih struktura moći, ali unutar postojećih struktura. U isto vrijeme one mogu stvoriti nove oblike. Koji je položaj masa? Njihov položaj mora biti promijenjen; od zapostavljenog objekta bez moći, a manipuliranog od propagande, mase postaju raznovrsna publika koja sluša, gleda i govori, sposobna kritički procijeniti i svoju i kulturu drugih.

Zemlje zapadnog Balkana kao tranzicijske zemlje moraju shvatiti i EU kao organizaciju koja traga za adekvatnim modelom tranzicije. Sama ta činjenica ide u prilog tezi da je potrebno da i zemlje evropske periferije u skladu sa svojim specifičnostima, nasljeđem i potrebama građana definiraju svoj put ka EU. Imajući u vidu različita evropska iskustva jasno je da put tranzicije može biti više ili manje na dobrobit građana, a o tome kojim će pravcem društvo krenuti presudno odlučuju političke elite. Ako kod građana EU dominira strah od nezaposlenosti, sužavanja socijalnih i zdravstvenih davanja, izostanak sigurnih mirovina, „topljenje“ srednje klase, gubitka nacionalnog identiteta, nerazumljivo djeluje uvjeravanje političke elite da „vrijeme i državu blagostanja koja nas očekuje kao budemo dio EU“, jer i

građani zemalja zapadnog Balkana dijele slične strahove. Opor daljnjem proširenju kod građana EU povezan je sa tumačenjem da je proširenje povezano sa dodatnim ugrožavanjem njihove socijalne egzistencije. Političke elite zanemaruju društvenu realnost, potrebe i frustracije građana. Pritom ostaje otvoreno pitanje je li moguće prevladati nepovjerenje elite i građana i rastuću odbojnost prema multikulturalnosti bez jačanja nacionalne države i to je ključno pitanje koje nadilazi ustroj EU.

Građani zemalja zapadnog Balkana teže socijaldemokratskom obliku tranzicije, dok je politička elita sklonija neoliberalnoj formi. Politička elita, kako u zemljama EU tako i zemljama zapadnog Balkana, zanemaruju društvenu realnost, potrebe i traženja građana, te pokazuje pomanjkanje veza sa realnošću, u stvari živi samo u svom realnom svijetu koji je daleko od realnog svijeta građana. „Naši“ političari kao da ne vide ili ne žele vidjeti da su vladajuće evropske političke elite ograničene u shvaćanjima vlastitih društava, potreba građana, korijena krize, razloga za povećano nasilje, jačanje ultradesničarskih snaga, otpore prema daljnjim integracijama. Kako se takva elita može baviti problemima društava izvan EU, njihovim (našim) tranzicijskim problemima, krizama, sukobima, djelovati ka promicanju multikulturalizma i pronalaženju odgovora globalnim izazovima?

Habermas nudi koncept „domaće“ nasuprot Rawlsove „globalne“ pravde kao varijante trećeg puta i njegov projekt je rezultanta krize socijalne države nastale uslijed slabljenja unutarnje i vanjske suverenosti nacionalne države u procesu globalizacije. Ujedinjena Evropa bi u budućnosti trebala imati aktivnu ulogu u dugoročnom i mukotrpnom putu od svjetskog sustava postavljelog iznad svih međunarodnih zakona utemeljenih na nacionalnim državama, ka svjetskom sustavu koji se bazira na građanskom zakonu i kozmopolitskoj demokraciji. Nema garancija da će novo doba biti bolje jer to zavisi od struktura moći u kojima

ljudi žele i sanjaju o proširenju novog imaginarnog prostora. Sve dok su stare strukture moći nedirnete, takva promišljanja su imaginacija. Postojeći grupni identiteti moraju biti promijenjeni, moraju se stvoriti novi, prilagođeni objektivnoj realnosti. Samo na tim temeljima, takve imaginacije, oslobođene stega ograničenog prostora i linearnog vremena, mogu postati radikalno realne.

Bibliografija:

- Berlin Isajia (1992) *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić.
- Buck Morris, S. (2005), *Svet snova i katastrofa*, Beograd: Čigoja štampa
- Dichev, I. (1990) „The Post Communism Condition, Presentation at Dubrovnik
- Fisher, S., R. Sahay & C. Végh (1998). *How far is eastern Europe from Brussels?*, IMF Working Paper, NJP/98/53.
- Fromm, E.,(2002) *Psihoanaliza i religija*, Podgorica : Oktoih, Nikšić:Jasen.
- Giddens, A. (2007) *Europe in the Global Age*, Cambridge, Cambridge University Press
- Hayek, F. A. (1979) *Law, Legislation and Liberty*, vol 3, London: Routledge & Kegan Paul
- Hegel, (1970) *Estetika*, Beograd:Kultura
- Jung, K. M., (1977) *O psihologiji nesvesnog*, Novi Sad: Matica Srpska
- Malinovski, B., (1971) *Magija, nauka i religija*, Beograd: Prosveta
- Parker, G, D. Dombey, D., EU to start closing doors to the east, *Financial Times*, 14. 12. 2006

-
- Petrović, G. (1971), Kriza i povijest, *Filozofija*, br. 2, 150-167
 - Remarque, E. M., (1975), *Noć u Lisabonu*, Beograd:Minerva
 - Severin, A. (2006) „The Future of the EU: A Need for New Vision“, *Internationale Politik und Gesellschaft*, No. 1, 11-19.
 - Šušnjić, Đ. (1982), *Cvetovi i tla*, Beograd: Mladost
 - Tostoj, L. (1969) *Dnevnici II*, Beograd:Prosveta
 - Zweig, S. (1966) *Graditelji svijeta*, Rijeka: Otokar Keršovani.
 - Žižek, S (1993) *Tarrying with the Negative: Kant, Hegel and the Critique of Ideology*. Durham:Duke University Press